

ΑΝΑΓΡΑΦΕΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΟΝ 4ο ΑΙΩΝΑ ΣΤΗ “ΧΡΥΣΟΣΠΗΛΙΑ” ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΥ

Από την

Β. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ

Από τον Νοέμβριο του 1994 μέχρι σήμερα Μάιο του '96, δυστυχώς δεν έχει αλλάξει τίποτα στη μελέτη της Χρυσοσπηλιάς γι' αυτό και δεν σημειώνεται διαφορά ανάμεσα στον προφορικό και γραπτό λόγο.

Οι λόγοι γι' αυτό είναι γνωστοί, κατ' ευφημισμόν χαρακτηρίζονται γενικά ως τεχνικοί και είναι μόνον οικονομικοί.

Και στην περίπτωση αυτή, σε συνδυασμό με μη ευνοϊκό καιρό, τα οικονομικά προβλήματα είναι τελειώς απαγορευτικά για την εκτέλεση οποιασδήποτε αρχαιολογικής ανασκαφικής εργασίας στην σπηλιά, ακόμη και για την συμπλήρωση της φωτογραφικής τεκμηρίωσης που είναι τόσο καθοριστική για την πρόοδο της ίδιας της μελέτης των επιγραφών.

Γι' αυτό, και όπως είχαμε υπογραμμίσει και στο συνέδριο πριν δύο χρόνια, το κείμενο που ακολουθεί ας θεωρηθεί μόνο ως προκαταρκτική παρουσίαση-πληροφόρηση και λιγότερο ως ανακοίνωση του Συνεδρίου.

Θέση και σύντομη περιγραφή του σπηλαίου:

Το σπήλαιο “Χρυσοσπηλιά” βρίσκεται στη Β.Α. πλευρά του νησιού Φολέγανδρος, στην πλαγιά του Παλαιοκάστρου και πριν το Ακρωτήρι “Παναγιά”. Η πρόσβαση στο σπήλαιο γίνεται τόσο από την ξηρά όσο και από τη θάλασσα, αλλά εξαιρετικά δύσκολα. Από τη θάλασσα, με πλωτό μέσο, απαιτείται ανάβαση σε απότομους βράχους ύψους 25μ., ενώ από την ξηρά ένα δύσβατο μονοπάτι συνδέει τη “Χώρα” με τη Χρυσοσπηλιά. Το μονοπάτι αυτό είναι ιδιαίτερα επικίνδυνο και είναι χαρακτηριστικό ότι οι περιηγητές μιλάνε για “εναέρια οδό”. Τώρα πια έχουν καταστραφεί τα σκαλιά που οδηγούσαν εκεί στην αρχαιότητα, αλλά ακόμη και σήμερα είναι γνωστά από τους ντόπιους σαν «ελληνικά σκαλιά».

Το σχήμα της εισόδου είναι ελλειψοειδές, με άνοιγμα περίπου 45μ. και ύψος 8μ. Ο πρώτος χώρος του σπηλαίου είναι πολύ μεγάλος με μήκος 100μ. περίπου, μέγιστο πλάτος 50μ. και ύψος περί τα 10 μέτρα. Εδώ παρατηρήθηκε δημιουργία νέων σταλαγμιτών καθώς και ύπαρξη παλαιότερου σταλαγμιτικού και σταλακτιτικού υλικού κυρίως στο βάθος του θαλάμου.

Σε μικρή υψομετρική διαφορά, στο μέσον και δεξιά του προθαλάμου βρίσκεται η συνέχεια του σπηλαίου. Ένας επιμήκης θάλαμος 70μ. περίπου και με πλάτος που ποικίλει σημαντικά, επικοινωνεί με το χώρο του προθαλάμου μέσω ενός μικρού διαδρόμου. Ο θάλαμος αυτός χαρακτηρίζεται από έντονο σταλαγμιτικό και σταλακτιτικό διάκοσμο με χαρακτηριστικές τις μορφές των δισκοειδών σταλαγμιτών.

* Name inscriptions of the 4th century at « Chrisophilie » cave in Folegandros.

** Vasilopoulou V., Ephory of Anthropology and Paleontology, Arditou 12B, Athens.

Το σπήλαιο συνεχίζει μέσω ενός επικλινούς σταλαγμιτικού τείχους ύψους περίπου 8μ. και ενός μικρού περάσματος σε δύο εκατέρωθεν θαλάμους μήκους περίπου 30μ. Στη συνέχεια του ενός από τους δύο βρίσκονται ένας μικρός και ένας μεγαλύτερος θάλαμος μήκους περίπου 20μ. και πλάτους 7μ. Όλοι οι παραπάνω θάλαμοι χαρακτηρίζονται από διάκοσμο, όπως “σταλαγμιτικά τείχη,” “κολόνες” και δισκοειδείς σταλακτίτες. Το συνολικό μήκος των διαδρόμων του σπηλαίου ανέρχεται σε περίπου 270μ. Η μετακίνηση μέσα στο σπήλαιο γίνεται σχετικά εύκολα εκτός από δύο σημεία όπου η ύπαρξη σκάλας είναι αναγκαία.

Η διάνοιξη του σπηλαίου “Χρυσοσπηλιά” όπως σημειώνουν στην έκθεσή τους οι γεωλόγοι, Βασίλης Γιαννόπουλος, Παναγιώτης Καρκάνας και Σταμάτης Πομόνης είναι αποτέλεσμα χημικής και μηχανικής διάβρωσης του νερού. Οι ασβεστόλιθοι στους οποίους έχει διανοιχτεί το σπήλαιο είναι μέσο- λεπτοστρωματώδεις, με εμφανείς επιφανειακές στρώσεις και σύστημα διακλάσεων κάθετο στη στρώση τους. Οι ασυνέχειες επομένως της βραχομάζας είναι τέτοιες που βοηθούν την κίνηση και δράση του νερού μέσα σ’ αυτή, διευκολύνοντας έτσι τις διεργασίες της καρστικοποίησης.

Η ανάπτυξη του σπηλαίου είναι σχεδόν γραμμική, με γενική διεύθυνση Β60°Δ. Όμως σημαντικό είναι και το γεγονός ότι το σπήλαιο περιλαμβάνει χώρους οι οποίοι έχουν μία ανάπτυξη περίπου κάθετη στην κύρια ανάπτυξή του. Η προκαταρκτική μελέτη των παραπάνω γεωλόγων έδειξε ότι το σπήλαιο είναι σύνθετο ως προς τη δημιουργία του. Ο κύριος άξονας ανάπτυξης του σπηλαίου είναι παράλληλος προς τις διακλάσεις και τα ρήγματα που υπάρχουν στον ασβεστολιθικό όγκο. Η χαρακτηριστική διεύθυνση των ρηγμάτων στη Β.Α. πλευρά της Φολεγάνδρου είναι Β.Δ.-Ν.Α. και παράλληλα προς τη γενική διεύθυνση της απόκρημνης ακτογραμμής. Χαρακτηριστικό λοιπόν της κύριας ανάπτυξης του σπηλαίου είναι η στενότητα των διαδρόμων σε σχέση με το ύψος της οροφής και η σταθερότητα των πετρωμάτων. Οι μεγάλες αίθουσες και ειδικότερα η πρώτη έχουν κύριο άξονα ανάπτυξης που ακολουθεί την παράταξη της στρώσης του ασβεστόλιθου. Κύριο χαρακτηριστικό αυτών των θαλάμων είναι το μεγάλο πλάτος τους, σε σύγκριση με το ύψος της οροφής. Συστηματικότερες μετρήσεις των διακλάσεων και τεκτονικών ασυνεχειών της περιοχής του σπηλαίου, θα μας έδιναν περισσότερες πληροφορίες για τον τρόπο δημιουργίας του, αλλά εδώ επανερχόμαστε πάλι στο ίδιο πρόβλημα, το οικονομικό, που θίξαμε στην αρχή.

Στους τελευταίους θαλάμους του σπηλαίου παρατηρήθηκαν μικρά κοιλώματα με νερό, καθώς και ίχνη παλαιότερης στάθμης του νερού πάνω στα τοιχώματα. Η τελευταία παρατήρηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι χώροι αυτοί, στο παρελθόν, πλημμύριζαν με νερό. Η ανυπαρξία πάντως σταγονοροής κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού αποδεικνύει ταχυστάτη αποστράγγιση μέσω του πυκνού συστήματος διακλάσεων που αναπτύσσεται στους ασβεστολίθους.

Έτσι εξηγείται και η μικρή ανάπτυξη καινούριων σπηλαιοαποθεμάτων μέσα στο σπήλαιο. Σύμφωνα με την γεωλογική έκθεση όλες οι ενδείξεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι σε παλαιότερες, αλλά σχετικά πρόσφατες, γεωλογικές περιόδους το σπήλαιο αποτελούσε περιοδικά σημείο εκφόρτισης του νερού του ασβεστολιθικού όγκου, η οποία στη σύγχρονη εποχή ακολουθεί άλλη διαδρομή. Επιπλέον, η έλλειψη σημαντικής σταγονοροής ακόμη και κατά την αρχαιότητα είχε ως αποτέλεσμα τη συντήρηση όλων των γραφών που υπάρχουν στα τοιχώματα του σπηλαίου και τα οποία αποτελούν το κύριο θέμα αυτής της ανακοίνωσης.

Η είσοδος του σπηλαίου όπως αναφέρθηκε ήδη είναι ελλειψοειδής και ο πρώτος μεγάλος θάλαμος (μήκους 100μ. και πλάτους 50μ.) έχει Ρωμαϊκές δεξαμενές υδατοσυλλογής και στο δάπεδο πλήθος οστράκων, αβαφών χονδροειδών και μελαμβαφών υστεροκλασικής και ελληνιστικής περιόδου σε αναμοχλευμένες

επιχώσεις απ' όπου οι χωρικοί, σύμφωνα με δική τους ομολογία, προμηθεύονταν φυσικό λίπασμα για τα χωράφια τους, ιδιαίτερα στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής.

Ακολουθεί ένας μακρύς θάλαμος, που αναφέρθηκε πιο πάνω, με πλάτος που ποικίλει σημαντικά και επικοινωνεί με τον πρώτο μέσω ενός μικρού διαδρόμου. Ο θάλαμος αυτός χαρακτηρίζεται από έντονο σταλαγματικό διάκοσμο με δισκοειδείς σταλακτίτες: "Το εσωτερικό του σπηλαίου είναι περίεργο και στολισμένο με λαμπρούς σταλακτίτες που μοιάζουν με θρόνο μητροπολιτικού ναού στους δε τοίχους είναι λαξευμένες θέσεις δι αναθήματα" γράφουν με κάποιες παραλλαγές περιηγητές που κατάφεραν να φθάσουν και να μπουν στη σπηλιά. Ωστόσο και στην περίπτωση αυτή οι πληροφορίες τους περιορίζονται στην είσοδο ή το πολύ στους πρώτους θαλάμους.

Βεβαίως ο λιθωματικός διάκοσμος ακολουθεί σε όλη τη διαδρομή το εσωτερικό του σπηλαίου αλλά δεν είναι το μόνο, εντυπωσιακό χαρακτηριστικό του: όπου η φύση άφησε ακάλυπτα σημεία, οι έφηβοι της εποχής - επισκέπτες της σπηλιάς, φρόντισαν να τα καλύψουν αναγράφοντας το όνομά τους παντού όπου υπήρχε χώρος, όχι μόνο στα πλευρικά τοιχώματα αλλά και στην οροφή των θαλάμων. Και έγραφαν σε στίχους ή αδιάφορα, βιαστικά ή φροντισμένα, σωστά ή ανορθόγραφα, γενικά όπως επέτρεπαν οι συνθήκες. Πολλές φορές, πρόσθεταν και ένα επίθετο δηλωτικό του τόπου της καταγωγής τους όπως Σερίφιος, Κρής, Ηλείος.

Με το Νάξιος μπερδευόμαστε λίγο, γιατί υπάρχει και όνομα, το ίδιο και με το Ωραίος έχουμε προβλήματα, που επίσης είναι όνομα, όπως και με το Σάτυρος, αλλά υπάρχει και το επίθετο καλός και καλοί στον πληθυντικό και τα πράγματα γίνονται πιο σαφή, άλλωστε μόνο έφηβοι καλοί ή κακοί θα μπορούσαν να φτάσουν στην σπηλιά και να προχωρήσουν στους απόκρυφους θαλάμους της ως το τέρμα και να τοποθετήσουν εκεί έναν άσπρο φαλλικό σταλακτίτη, ως αντικείμενο λατρείας δίπλα σ' έναν άλλο φαλλόσχημο λιθωματικό σχηματισμό, με το όνομα Αρχιάναξ. Όσπου να φτάσουν εκεί έγραφαν και ξανάγραφαν το όνομά τους ή και το όνομα του συντρόφου τους, βρίσκουμε ακόμη και το χαρακτηριστικό ρήμα φιλεί - στο τρίτο ενικό, ή στο απαρέμφατο.

Τα ονόματα στην Χρυσοσπηλιά δεν συνοδεύονται πάντα από το δηλωτικό του τόπου καταγωγής τους. Ωστόσο στα πλαίσια μιας πρώτης έρευνας μπορούμε να πούμε ποια ονόματα απαντώνται σε ένα μόνο νησί.

- 1) Αρχικλείδας (Ρόδος) 1ος π.Χ.-1ος μ.χ.
- 2) Αδεία (Κρήτη) 228/7 π.Χ. (3ος αι.)
- 3) Αγησίκλεια (Ρόδος) 115 π.Χ. (2ος αι.)
- 4) Αγά(μ)α (Σάμος) 2ος π.Χ.
- 5) Αρκιθάλης (Νάξος) 650-625 π.Χ. (7ος αι.)
- 6) Αίρετος (Κρήτη) 3ος π.Χ.
- 7) Αίσαλος (Θήρα) 6ος π.Χ.
- 8) Αμφισθένης (Εύβοια) 3ος π.Χ.
- 9) Βαίος (Κυρηναϊκή) 4ος & 3ος π.Χ.
- 10) Βωλακλής (Κυρηναϊκή) 2ος π.Χ.-1ος μ.χ.
- 11) Βωλακράτης (Θήρα) 210-175 π.Χ.
- 12) Γόργα (Κάρπαθος) 2ος π.Χ.
- 13) Δάμυλο(ς) (Κυρηναϊκή) 275-250 π.Χ. (3ος)
- 14) Εύαλκος (Εύβοια) 4ος/3ος π.Χ.
- 15) Εχοΐτας (Κρήτη) 1ος μ.χ.
- 16) Επιτροφών (Δήλος) 3ος-2ος π.Χ.
- 17) Ηρόθεμις (Σάμος) 2ος π.Χ.
- 18) Θέμις (Λέσβος) 2ος/1ος π.Χ.
- 19) Κάταρχος (Λέσβος) 4ος/3ος π.Χ.

- 20)Κώνων (Κρήτη) Byz.
- 21)Μέλων (Εύβοια) 2ος π.Χ.
- 22)Πεισιφών (Ρόδος) 320 π.Χ. (4ος)
- 23)Πεισιώ (Κρήτη) 2ος π.Χ.
- 24)Πραξάνωρ (Λέσβος) Ελλην.
- 25)Πύρος (Κρήτη) 3ος/2ος π.Χ.
- 26)Πόθων (Κυρηναϊκή) 3ος μ.χ.
- 27)Σθενέλα (Ρόδος) 4ος-3ος π.Χ.
- 28)Σίμα (Νίσυρος) 3ος π.Χ.
- 29)Σιμαίθων (Χίος) 4ος π.Χ.
- 30)Τεισιώ (Κρήτη) 2ος π.Χ.
- 31)Τυλαγόρας (Κύπρος) 6ος-4ος π.Χ.
- 32)Τυχαμένης (Κρήτη) 4ος-1ος & 1ος-4ος μ.χ.
- 33)Χάριτος (Κως) 3ος μ.χ.

Έτσι, σύμφωνα με αυτόν τον κατάλογο θα μπορούσαμε να προσθέσουμε στα τοιχώματα της σπηλιάς: Αρκιθάλης Νάξιος, Αίρετος Κρής, Αίσαλος Θηραιός, Βωλακράτης Θηραιός, Εχοΐτας Κρής κ.λπ. αλλά και Αγησίκλεια Ροδία.

Σ' ένα δύσκολο σημείο, κάποιος φαίνεται ότι δεν μπόρεσε να συνεχίσει και εγκατέλειψε την προσπάθεια - ένας "μη φίλος" του βιάστηκε να το καταγράψει ενώ οι άλλοι τον σταμάτησαν και πρόλαβε να γράψει μόνον τα πέντε πρώτα γράμματα ΑΠΕΧ.

Υπάρχουν βράχοι πιο λείοι που προσφέρονται περισσότερο και μεγάλες επιφάνειες που λειτουργούσαν σαν πίνακας, με δεκάδες ονόματα γραμμένα και ανάμεσά τους ορισμένες ενδεικτικές φράσεις με ιδιαίτερο νόημα όπως Πυθαγόρας Μανία παιδων. Υπάρχουν ονόματα μεγάλων ανδρών όπως Θεμιστοκλής, Καλλίμαχος, Αντίπατρος, Αρίσταρχος, υπάρχει και Απόλλων, υπάρχουν και πολλά άγνωστα ονόματα.

Ξεχωρίσαμε ήδη περίπου 300 ονόματα που ταυτίσαμε με τα ονόματα του πρώτου τόμου του Λεξικού της Βρετανικής ακαδημίας των Ελληνικών κυρίων ονομάτων, νήσων του Αιγαίου, Κύπρου και Κυρηναϊκής, των Fraser και Mathews, αλλά εντοπίσαμε και άλλα 89 που τα συναντάμε για πρώτη φορά - όσο βεβαίως μπορούμε να ξέρουμε μέχρι τώρα.

Τα ονόματα αυτά όπως μπορεί κανείς να διακρίνει είναι γραμμένα με ένα αργιλικό υλικό ανοικτό καφέ ή πιο σκούρο, αρκετά ανάγλυφο σε ορισμένα σημεία, που διατηρήθηκε σε πολύ καλή κατάσταση, λόγω της μεγάλης υγρασίας στο εσωτερικό του σπηλαιού - αντίθετα το ίδιο υλικό κοντά στην είσοδο, που έρχεται σε επαφή με τον αέρα ξεραινεται και ξεθωριάζει. Σε σπάνιες περιπτώσεις χρησιμοποιούν το υλικό με διαφορετική τεχνική για να επιστρώσουν δηλαδή την επιφάνεια και να χαράξουν με ένα αιχμηρό εργαλείο. Ανάλυση δειγμάτων του υλικού αυτού με φθορισμό ακτίνων Χ στο Δημόκριτο έδειξε ότι αποτελούνται από οξειδία του σιδήρου με αρκετό χρώμα ενώ με ανάλυση XRD στο Τμήμα Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών διαπιστώθηκε η ύπαρξη αραγωνίτικου υλικού που δικαιολογείται "από τον χώρο ανεύρεσης" όπως έγραφε η αντίστοιχη έκθεση.

Βεβαίως την πηγή του υλικού δεν την βρήκαμε. Δεν ξέρουμε πως ακριβώς έγραφαν, πως έφταναν να γράψουν τόσο ψηλά. Δεν ξέρουμε ακριβώς και τι γινόταν στη σπηλιά και πως είχε χρησιμοποιηθεί. Για λατρευτικούς σκοπούς, για μία άσκηση εφηβείας, ή για ένα συνδυασμό και των δύο. Αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ήταν ΧΙΠΠΣ που έγραψαν στις αρχές του '80 επιστήμονες άλλης ειδικότητας. Γιατί αν ήταν ΧΙΠΠΣ πρώτα θα έπρεπε να είχαν αντιγράψει επιλεκτικά το λεξικό του Fraser, αλλά αυτό εκδόθηκε το 1987 και εκτός αυτού φεύγοντας θα έπρεπε να είχαν αφήσει και το όνομά τους ή μάλλον το ψευδώνυμό τους όπως Ακεσίδαμος, Βρόκος, Βρύκων, Αίνεσος, Βωλακράτης, Έξαλος κ.λπ.

Η ανασκαφική έρευνα στον πρώτο μεγάλο θάλαμο, όπου ήδη έχουν εντοπισθεί όστρακα ενεπίγραφων αναθηματικών αγγείων και λύχνων, θα συμβάλει αποτελεσματικά στην ερμηνεία των επιγραφών αυτών που αποτελούν μοναδικό εύρημα για το χώρο του αιγαιού.

Παράλληλα, μια σειρά από άλλες εργασίες στήριξης είναι απαραίτητες για την ολοκληρωμένη μελέτη ενός τόσο αξιόλογου μνημείου:

1.- Γεωλογική - Γεωτεχνική - Σεισμολογική μελέτη.

2.- Τοπογραφική μελέτη. Πλήρης και λεπτομερής αποτύπωση του εσωτερικού του σπηλαίου απαραίτητη για την ανασκαφική έρευνα αλλά και για την φωτογραφική τεκμηρίωση.

3.- Εξομάλυνση και διαμόρφωση της πρόσβασης στο εσωτερικό του σπηλαίου με σύγχρονες αναστρώσιμες εφαρμογές - για διευκόλυνση των επισκεπτών - επιστημόνων, οι οποίοι δεν είναι απαραίτητο να είναι σπηλαιολόγοι - ορειβάτες.

4.- Συντήρηση-σταθεροποίηση των επιγραφών, οι οποίες επειδή είναι γραμμένες με επίθετο αργιλικό υλικό υπάρχει κίνδυνος να καταστραφούν.

5.- Βιολογική μελέτη για να διαπιστωθούν οι επιπτώσεις στο περιβάλλον του σπηλαίου.

6.- Πλήρης φωτογράφιση βάσει σχεδίου, απαραίτητη για τη μελέτη των επιγραφών.

Τελειώνοντας ωστόσο, πρέπει να πούμε ότι, ούτε αυτή η ελάχιστη παρουσίαση θα ήταν δυνατή χωρίς την επιμονή του Βασίλη Γιαννόπουλου, γεωλόγου της Εφορείας, που συναγωνίζοταν την επιμονή των μπωφόρ και όταν αποκλείστηκε την πρώτη φορά με τους συναδέλφους Παναγιώτη Καρκάνα, γεωλόγο, Ηλία Κονίδη, πολιτικό μηχανικό και Κώστα Παπακωνσταντίνου, φωτογράφο, επέστρεψαν και ξαναπήγαν με τον Σταμάτη Πομόνη, και τη δεύτερη φορά στάθηκαν πιο τυχεροί και μπόρεσαν να κάνουν μία στοιχειώδη χαρτογράφιση και να πάρουν φωτογραφίες και τα ελίδες που είδαμε. Η Νέλλη Σκουμή, νέα συνάδελφος δεν έχει πάει ακόμη στη σπηλιά, αλλά έχει βοηθήσει ουσιαστικά σε άλλους τομείς. Βεβαίως ούτε αυτά θα είχαν γίνει, αν δεν είχε προηγηθεί η υπόδειξη του σπηλαίου από τα μέλη της Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας (Ε.Σ.Ε.) Δημήτρη Κουλαξίζη και Παναγιώτη Δημητρέλο και αν δεν είχε ακολουθήσει η πρώτη κοινή αναγνωριστική αυτοψία το 1987 με τον Θεόδωρο Χατζηθεοδώρου, την Μαρία Δρίβα, την Ελένη Στραβοπόδη, την Σίσσυ Κονταξή, συναδέλφους της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας και την Συμέλα Καραπαναγιωτίδου και Χάρι Δεληγιώργη, μέλη της Ε.Σ.Ε.

Αναγραφές στο σπήλαιο «ΧΡΥΣΟΣΠΗΛΙΑ» Φολεγάνδρου.

